

Pospíšil, Ivo

Kritické myšlení je často bojem proti všem

Новая русистика. 2010, vol. 3, iss. 2, pp. 120-123

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116149>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

antivědeckou práci, naopak. Chce se napsat o Jiráskovi jako o člověku“ (s. 94). Postavlená cíl, jak nam kažete, byla dostignuta, i blaгодаря этому мы можем попытаться понять состояние души героя этого повествования, представить себе его мысли и переживания, в том числе в столь нелегкое время.

Достоинством книги, которую мы держим в руках, является и Приложение, содержащее официальные документы, непосредственно связанные с деятельностью Йирасека, а также его машинописные поэтические тексты.

Многосторонние размышления о Йирасеке, представленные в книге И. Поспишила и В. Франты, заставляют задуматься о том, насколько многообразны могут быть проявления творческого Я ученого. Становится очевидным, что нет критериев для однозначной оценки его, скажем так, «научной весомости». Порой невозможно сразу и во всей полноте воспринять вклад, принесенный ученым в сокровищницу науки. В чем причина? Возможно, к этому не готовы его современники, а, может быть, сами по себе социально-политические условия создают на данный момент непреодолимую преграду. Одним словом, зачастую необходимо значительное временное расстояние, ибо время все неминуемо расставляет по местам.

Личность Йозефа Йирасека – показательный пример того, как масштабность исследовательского и творческого труда ученого начинает раскрываться лишь с течением времени и часто уже после ухода его самого из жизни. При этом значительность его вклада ни в коем случае не меркнет – напротив, подобно событиям древнего эпоса, она становится все более величественной и рождает в последующих поколениях новые импульсы и отклики. Один из первых и, надеемся, не последних, откликов – книга *Josef Jirásek jako rusista, slovakista a umělec slova* – перед нами.

Наталья Чувелева

KRITICKÉ MYŠLENÍ JE ČASTO VOJEM PROTI VŠEM

Život plný střetů. Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885–1978). Sestavili Lukáš Babka a Petr Roubal. Bibliografie Jana Slavíka. Petr Mervart/Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, Praha 2009.

Hned po vstupním slově editorů se Zdeněk Beneš zamýšlí nad místem historika Jana Slavíka, příslušníka „generace roku 1900“ (Zdeněk Kalista, Otokar Odložilík, Karel Stloukal, šíře pak Jaroslav Prokeš, František Dvořák aj.) a poté, co konstatuje „nepohodlnost“ jeho názorových východisek, uzavírá: „Jinou rovínou nepohodlnosti

Recenze

představovala Slavíkova přímočarost a jeho sarkasmus. Kvůli nim byl nepohodlný i politicky. Byl inspirován marxismem, ale nemohl se nikdy stát komunistou. Byl nepohodlný institucionálně: nepatřil k univerzitním kruhům, spravoval cenný archív v podstatě politického charakteru, ale nebyl státním zaměstnancem nuceným dodržovat úřední disciplínu. Byl do značné míry svobodný, což si také plně uvědomoval. A tohle není pozice pro českou historickou kulturu typická. Příznačná je spíše pro Francii.“ (s. 28). Důvod, proč o této knize píšeme na stránkách Nové rusistiky, je především rusologický a sovětologický ráz Slabíkovy činnosti, i když psal i o tématech jiných. Jeho osud, penzionování v poměrně mladém věku a v podstatě více než třicetiletý život jen s malými finančními prostředky, zcela nevyužitý vědecky, i když se komentování událostí nikdy nevzdal, je smutným – současně však i nadčasovým - dokladem právě českého prostředí, které obvykle nesnáší příliš samostatné duchy, spíše potřebuje slepou poslušnost bez vlastního názoru; jako příklad uveďme to, že národní socialisté zakázali Slavíkovi psát do jejich tiskových orgánů, kde uváděl kritické komentáře k SSSR, na nátlak Moskvy již na podzim 1947.

Svazek posuzuje Slavíkovo dílo vsutku komplexně, vrcholně kompetentně a hlavně čtenářsky přístupně a stylisticky noblesně. Jaroslav Bouček, jehož zásluhou se Slavík vrátil takřkajíc „do oběhu“, ve studii *K novinářské činnosti Jana Slavíka* zdůrazňuje jeho potřebu být v živém kontaktu s proudícími událostmi doby a s aktuálním děním, tedy jeho angažovanost v dobrém slova smyslu. Ukazuje, jak střídal tiskové tribuny a vyjadřoval se ke skutečně stěžejním otázkám nejen české historie, ale i aktuální politiky, kterou komentoval v živém kontaktu s proudícími událostmi a s aktuálním děním, tedy jeho angažovanost v dobrém slova smyslu. To se týkalo nejen jeho kritiky sudetoněmeckých požadavků a karlovarského programu Henleinovy strany, ale také ideologie druhé Československé republiky tzv. národní psychologie; byl kritikem druharepublikových odsudků Beneše a „hradního křídla“, byl chápán takřka jako marxista a sovětofil, zatímco byl kritikem obojího, to ovšem neznamená, že kritikem negativistickým. Jeho schopnost udržet si kontinuálně a statečně vlastní postoj, jeho jakoby záměrný pohyb mezi proudy a proti všem byl a je pro české prostředí neobvyklý a provokativní. Historik, jenž viděl dějiny sociologicky, psychologicky, který využíval analyticko-kritického potenciálu marxismu, viděl ruské revoluce, především bolševickou, nečernobíle, který analyzoval Lenina a Stalina bez brýlí mámení, tehdy pro západní intelektuály obvyklé, ale i bez primitivizující ignorace (myslím, že kdyby tak četní Rusové, Angličané a Američané píšící tak mohutně o obou postavách, zejména od druhé poloviny 20. století a zvláště pak v posledních 20–30 letech, uměli česky a četli Slavíka, přestali by psát, protože by museli zjistit, že alespoň koncepčně už nemají o čem).

V metodologickém smyslu se odvíjí analýza Martina Nodla o Slavíkově publikaci *Vznik českého národa*, v níž hutně charakterizuje Slavíkův typ historika,

jenž do svých prací integroval proudící dějiny a který viděl svůj předmět jako nehotový a dynamický. Slavíkovou husitologií se zabírá také husitolog Petr Čornej. Jeho příspěvek je vynikajícím historiografickým rozbohem literatury, jež se dotýká Slavíkových prací (Masaryk, Pekař, Chaloupecký, Krofta, Kalivoda, Konrad, Macek aj.). Čornej to vše vidí v souvislostech a šťavnatě, když např. cituje kontextuální uvedení Čapkovy románové trilogie v knize J. Marka (1995). Ukazuje na souvztažnost s marxistickou koncepcí husitství a na Slavíkovu koncepci revoluce, kterou dělají nikoli zbídačení, ale naopak ti, kteří se dostali na jistou materiální a intelektuální úroveň a začínají chápat vlastní cenu (psycho-sociální pojetí revoluce). Nápaditá je také studie Jiřího Štaifa o „necechovním“ diskurzu, tedy o tom, jak se Slavíkovi nepodařilo obsadit místo v establishmentu prvorepublikových historiků a jak jako outsider vyplnil prostor bolševické revoluce a sovětizace Ruska (s. 89). Miloš Havelka studuje Slavíkovo „čtení“ novokantovské metodologie (Max Weber ve sporu o smysl českých dějin), Martin Kučera glosuje Slavíkovu teorii dějin („Slavík upozornil na okolnost, že křesťanství je městská církevní organizace, která zvítězila v podmínkách římské metropole...“ s. 120).

Fenomén revoluce v Slavíkově pojetí zkoumá Petr Středa, který tu zdůrazňuje již zmiňovanou tezi, že revoluce vzniká spíše z vysoké míry uvědomění a sociální emancipace než z prostého útlatku, a ukazuje také na jeho hodnocení ruské bolševické revoluce s jejími kladnými i zápornými rysy: tento kritický a současně axiologicky výrazný rys jeho pojetí je pak viděn znovu a v jiných souvislostech v příspěvcích rusistických.

Jakub Rákosník ve studii Jan Slavík marxistou? demonstruje Slavíkův příklon k marxismu jako metodě, nikoli k jeho celkovému pojetí a aplikaci. Slavíkova charakterizuje jako silně levicově založeného intelektuála, který marxismu využíval jako nástroje ekonomické analýzy, ale nesdílel marxistickou koncepci třídního boje ani aplikovanou podobu ruského marxismu, včetně leninismu.

Tato část sborníku je nezbytná pro pochopení části o Rusku, neboť právě Rusko a jeho revoluce a sovětské období bylo Slavíkovou doménou. Je pozoruhodné, že v tom neměl u nás soupeře nejen za první republiky, ale ani po roce (a zejména) 1945, i když s výjimkou let 1945-47 nesměl publikovat – kritické posuzování SSSR bylo u nás již tehdy vyloučeno s výjimkou komentování krásné literatury, jež měla někdy povoleno reflektovat jinak tabuizované jevy.

Václav Veber líčí Slavíkovu pojetí ruské revoluce a sovětského Ruska. Slavík kladně hodnotil, že bolševická revoluce překonala ruský středověk, ale kritizoval, že k tomu použila neadekvátních prostředků. Hitlerův vpád do SSSR chápal také tak, že způsobí pád Stalina a bolševické strany (jeden z jeho nepublikovaných zápisků; zde by se slušelo dodat, že dosud nejsme právi kvalitám Slavíkova pohledu a že před námi stojí nejen hluboká, opravdu hluboká kritika sovětského systému, ale také stejně hluboká odpověď na otázku, jakým způsobem se tak

Recenze

dlouho udržoval a rozvíjel – viz např. pojetí A. Zinovjeva). Na příkladu ruské revoluce Slavík ukazoval i obecnější rysy revolucí, jejich fáze a překvapivé obraty: že by vláda bolševiků trvala v Rusku tak dlouho, vůbec nepředpokládal (v návaznosti na výše uvedené je však jasné, že to již nebyla vláda bolševiků, ale někoho jiného, a to v jiných domácích a hlavně mezinárodních souvislostech). Lubica Harbuřová analyzuje Slavíkovo pojetí V. Lenina jako přísně racionální, kritické, ale současně objektivní. Ukazuje, že Leninovu osobnost rozhodně nelze iracionálně odbývat jako nepodstatnou, i když jistě nebyl systémovým filozofem (jako ostatně málokdo z Rusů). I když byl Slavík znám spíše jako sovětolog, zabýval se také carským Ruskem, z jehož analýzy vycházel při pohledu na Rusko po roce 1917 (V. Doubek). I když jde pro Slavíka o vedlejší téma, přece jen tam hledá důvody bolševické revoluce a její podoby, aniž by byl ovšem hlasatelem tohoto převratu.

Nejživější a materiálově snad nejpodněnější je studie Jiřího Vacka o Slavíkových reportážních svědectvích o SSSR na pozadí podobných textů západních intelektuálů, včetně A. Gida. Autor Slavíka ukazuje jako předchůdce racionálních kritiků SSSR, který byl ideologicky nepředpojatý a viděl věci reálně a často z nitra vlastních prožitků. V tom se vymykal z většiny meziválečných prací evropských intelektuálů. Vynikající je také práce Miluše Bubeníkové o vztahu Jana Slavíka k ruské emigraci v ČSR. Kapitolou o sobě jsou stati o Janu Slavíkovi a Ruském zahraničním historickém archívu a jeho rozhlasovém vysílání do SSSR (Lukáš Babka, Michail Sokolov) - to jsou vskutku unikátní údaje ukazující na schopnosti tohoto historika a vlastně politologa moderní doby. K tomu patří i deskripce Slavíkovy pozůstalosti v Archívu Národního muzea (Dagmar Buráňová) a Slavíkovy zápisy po roce 1948, kdy byl zcela „odstříhnut“ od jakéhokoliv dění v jeho oboru. Skvělý je také chronologický soupis prací Jana Slavíka i prací o něm a heslo „Jan Slavík“ v encyklopediích.

Osobnost Jana Slavíka nám tak do české hry s Ruskem a o Rusko vrací racionalitu a serióznost bez senzačnosti a bombastičnosti a především tradiční českou kritičnost prostou apriorní nenávisti, ale i pozitivní vztah se snahou po objektivním nazírání i ve smyslu úlohy Ruska ve světě, v Evropě, ve střední Evropě a koneckonců v českém prostoru. V tom je zvláště pronikavá a čtivá studie Jiřího Vacka o reportážních svědectvích Jana Slavíka o Sovětském svazu v kontextu prací západoevropských intelektuálů i v souvislosti s příspěvky „brněnských“ rusistů a Rusů typu A. G. Stína (A. A. Vrzala), Sergije Vilinského, Romana Jakobsona nebo Josefa Jiráska; je to přinejmenším zajímavá konfrontační plocha.

Ivo Pospíšil

